

VKLJUČEVANJE SKUPNOSTI V RAZVOJ IN UPRAVLJANJE KULTURNE DEDIŠČINE V APLIKATIVNIH EVROPSKIH PROJEKTIH

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Datum prejema: 26. 7. 2019

Izveček: Članek obravnava različna razumevanja lokalne skupnosti v procesih ustvarjanja kulturne dediščine v evropskih aplikativnih projektih. Na podlagi analize projektov THETRIS in NewPilgrimAge pod drobnogled postavlja vlogo dediščine pri izvajanju evropskih razvojnih programov, načine umišljanja skupnosti, koncepte celostnega upravljanja s kulturno dediščino in metode sodelovalnega pristopa. Avtorica v ospredje postavlja izziv, kako v določenem kraju aktivirati prebivalstvo, da bo sodelovalo pri pilotnih aktivnostih, hkrati pa z dediščino upravljalo tudi po koncu projekta.

Ključne besede: lokalna skupnost, dediščinske prakse, celostni pristop, sodelovanje, upravljanje dediščine

Abstract: The article presents the ways of understandings local communities in the processes of making cultural heritage in the framework of European applied projects. Based on an analysis of the THETRIS and NewPilgrimAge projects, the role of heritage in implementing European development programmes, ways of reflecting the community, the concept of integrated management of cultural heritage and participatory methods are examined. The author highlights the challenge of how to activate the local population to actively participate in pilot activities and to continue the management of the heritage after the project is completed.

Keywords: local community, heritage practices, integrated approach, participation, heritage management

Uvod

Razumevanje pomena, vloge in uporabe kulturne dediščine v sodobnem svetu odpira stroki in raziskovalcem, ki se ukvarjamo s kulturnimi in z dediščinskimi študijami, številne dileme in iskanje odgovora na vprašanje, kako pri reševanju sodobnih družbenih izzivov razumeti kulturne in dediščinske prakse. Koncept kulturne dediščine se nenehno razvija. V Evropi je trenutni diskurz o pomenu in vlogi dediščinskih praks prepleten s procesi utrjevanja evropske identitete in ustvarjanja evropske dediščine,¹ ki naj bi pod vplivom politike trajnostnega razvoja pripomogla k vzpostavljanju povezane in sočutne družbe, opolnomočenju ranljivih skupin (žensk, brezposelnih, migrantov, invalidov idr.), doseganju enakosti spolov, odkrivanju lokalnih posebnosti in iskanju rešitev za vzdržno rabo naravnih virov (Spletni vir 2). S tem naj bi tudi dediščinske prakse pripomogle k reševanju okoljevarstvenih, socialnih, gospodarskih in kulturnih izzivov (Labadi in Gould 2015; Labrador in Silberman 2018; Spletni vir 3).

Kljub poudarjanju pomena dediščinskih praks pri razvojnih strategijah pa slovenske inštitucije, društva, občine in posamezniki, ki so nosilci in (po)ustvarjalci dediščinskih praks, občutijo pomanjkanje potrebnih sredstev za revitalizacijo, upravljanje, varovanje, interpretacijo in trajnostno uporabo pomnikov iz preteklosti. Zmanjševanje sredstev, ki slovensko Ministrstvo za kulturo bremeni vse od gospodarske krize leta 2008, številne občine, nevladne organizacije, kulturne inštitucije in raziskovalni centri rešujejo s prijavi na različne evropske razvojne projekte. Ker ti sledijo realizaciji gospodarske strategije Evropa 2020, so tudi dediščinske prakse vse bolj podvržene tržni politiki in iskanju rešitev, kako s pomočjo dediščine odpirati nova delovna mesta, razvijati inovacije in dosegati pozitivne učinke v drugih gospodarskih sektorjih (Spletni vir 4; Interpret Europe 2016: 4). Pri tem se poraja ključno vprašanje, ali ustvarjanje kulturne dediščine v določeni lokalni skupnosti (npr. občini, vasi, soseski, upravni regiji) oz. v transnacionalnem prostoru (npr. Sredozemlju, v Alpah, Srednji Evropi, Podonavju idr.) lahko prispeva k zelenim gospodarskim učinkom ali pa je to le umeščanje kulture in kulturne dediščine v komodifikacijske procese neoliberalne logike, kjer prevladuje miselnost, da je vse, kar ni primerno za konkurenčni boj na gospodarskem trgu in ni merljivo s kvantitativnimi kazalci in učinki, brez družbene vrednosti (Kreft in Ule 2013; Rizman 2014). Kako se torej pod vplivom političnega, družbenega in gospodarskega

¹ V letu Evropske kulturne dediščine 2018 so evropske države poudarile, da je kulturna dediščina osrednja komponenta kulturne identitete, kulturne raznolikosti in medkulturnega dialoga. Evropska skupnost je z aktivnostmi, povezanimi z odkrivanjem in raziskovanjem evropske kulturne dediščine, želela spodbuditi čim več ljudi (predvsem otroke in mlade) k ustvarjanju evropske dediščine ter s tem okrepiti občutek pripadnosti skupnemu evropskemu prostoru (Spletni vir 1).

* Jasna Fakin Bajec, dr. etnologije, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije, Raziskovalna postaja Nova Gorica; jasna.fakin@zrc-sazu.si. — Članek je rezultat raziskovalnega dela v raziskovalnem programu Historične interpretacije 20. stoletja (P6-0347), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna, ter aplikativnega dela v projektu Interreg (program Srednja Evropa) NewPilgrimAge.

utrjevanja Evropske unije in reševanja družbenih vprašanj ustvarja kulturna dediščina na lokacijah, kjer živijo nosilci, prenašalci ter raziskovalci kulturnih in dediščinskih praks? Glavna namena članka sta predstavitev in analiza procesov ustvarjanja lokalne in evropske kulturne dediščine v dveh transnacionalnih Interregovih projektih,² ki sta žal v praksi pokazala na številne lokalne dileme. Čeprav projekta sledita sodobnim metodam vključevanja in opolnomočenja lokalnih prebivalcev (tj. civilne družbe), so tri leta, kolikor navadno trajajo projekti, premalo, da bi se utrdila ali na novo oblikovala skupina ljudi, ki bi celostno razvijala in upravljala lokalno dediščino. Na koncu vsakega projekta se postavi vprašanje, kako dediščinske aktivnosti nadaljevati brez finančne pomoči. Članek pod drobnogled postavlja izkušnje in spoznanja, pridobljena med izvajanjem projektov THETRIS: Razvoj tematske mednarodne cerkvene poti s sodelovanjem lokalne skupnosti iz obdobja 2012–2014 (Interreg, Program Srednja Evropa, programsko obdobje 2007–2013) in NewPilgrimAge (NPA): Reinterpretacija dediščine sv. Martina in z njim povezanih vrednot delitve kot novi promotor na skupnosti temelječe gostoljubnosti v 21. stoletju (Interreg, Program Srednja Evropa, programsko obdobje 2014–2020), ki se je začel leta 2017 in se bo končal maja 2020.

Oba projekta, v katerih smo sodelavci ZRC SAZU sodelovali kot partnerji, obravnavata cerkveno dediščino in njeno uporabnost za gospodarski in socialni razvoj skupnosti na partnerskih območjih in transnacionalni evropski ravni. Osredotočata se na »sodelovalne pristope« (*participatory approach*), načine celostnega upravljanja cerkvene dediščine in oblikovanje večsektorskih lokalnih skupin. V nadaljevanju po krajši predstavitvi pomena kulturne dediščine v programu Interreg Srednja Evropa predstavljam teoretični pregled razumevanja »celostnega pristopa« (*integrative approach*) pri upravljanju z dediščino in načinov razumevanja skupnosti v dediščinskem diskurzu. V drugem delu članka predstavljam in analiziram sodelovanje z lokalnimi deležniki pri projektih THETRIS in NPA. Pri predstavitvi izkušenj iz projekta THETRIS, v katerem smo sodelavke z Raziskovalne postaje ZRC SAZU oblikovale lokalno skupino, je treba žal opozoriti, da ta svojih aktivnosti po koncu financiranja projekta ni nadaljevala. Še več, poleg izdane brošure *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom* (Fakin Bajec 2013) so tudi vsi drugi razvojni dokumenti shranjeni zgolj v arhivu Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici in v nadaljnjih razvojnih strategijah goriške statistične regije niso bili

uporabljeni. Članek tako podaja možne vzroke za nastali položaj. Treba je vedeti, da obstoj lokalne skupine ni vedno odvisen od angažiranosti projektnega tima, temveč tudi od drugih političnih, socialnih in kulturnih okoliščin. V zaključku opišem glavna spoznanja in smernice, kako v novih projektih razumeti skupnost, da se bo lokalna dediščina razvijala z ljudmi in ne le za ljudi.

Program Interreg Srednja Evropa in celostni pristop pri upravljanju s kulturno dediščino

Evropska unija v programih Evropsko teritorialno sodelovanje (Interreg), Program za razvoj podeželja (CLLD), Ustvarjalna Evropa, Erasmus+, Evropa za državljane ter raziskovalnem programu Obzorje 2020 namenja precej sredstev za razvoj in trajnostno upravljanje kulturne dediščine. Ti projekti so za različne organizacije in inštitucije v Sloveniji pomemben finančni vir za preživetje in/ali revitalizacijo, ohranjanje in interpretacijo preteklih pomnikov. V projektih se s konkretnimi pilotnimi akcijami oblikujejo modeli, ki posredno testirajo in analizirajo koncepte, kot so participativna demokracija, vključujoča družba, celostno upravljanje javnih dobrin, »krepitev zmogljivosti skupnosti« (*capacity building of community*) idr.

Varovanje in upravljanje kulturne dediščine je v programu Interreg Srednja Evropa (2014–2020), ki je finančni projekt NPA, spadalo pod ukrep Odgovorno ravnanje z okoljem. Prioriteta je vključevala tudi financiranje projektov s področja narave in upravljanja mestnih okolij (Spletni vir 4). Program navaja, da je Srednja Evropa bogata z naravno in s kulturno dediščino, ki bi skupaj s kulturno različnostjo in z njenimi dobičkonosnimi zmožnostmi lahko krepila gospodarstvo in prinašala dobiček (zlasti v turizmu in kreativni industriji), vendar se morata za dosego teh ciljev njeno ohranjanje in upravljanje izboljšati. Ta program naj bi reševal več razvojnih izzivov, ključna sta razvoj in določitev ukrepov za povečanje zmogljivosti javnih in zasebnih sektorjev za celostno upravljanje, varstvo in trajnostno rabo naravne in kulturne dediščine s pomočjo transnacionalnega povezovanja (Spletni vir 7).

Razvojni program iz obdobja 2007–2013 (v katerem se je finančni projekt THETRIS) se ni bistveno razlikoval od razvojnega programa 2014–2020. Financiranje projektov, povezanih s kulturno dediščino, je spadalo pod prednostne naloge Spodbujanja konkurenčnosti in privlačnosti mest in regij in podukrep Kapitaliziranje kulturnih resursov za privlačnejša mesta in regije. Medtem ko je program 2014–2020 pri upravljanju s kulturno dediščino nekoliko bolj poudarjal celostni pristop, je prejšnja finančna perspektiva poleg ohranjanja in rabe kulturne dediščine za razvoj degradiranih območij (npr. podeželja) poudarjala še pomen kulture kot gonilne sile pri razvoju inovativnosti in kreativnosti (več Spletni vir 8).

Integrirani oz. celostni pristop pri upravljanju s kulturno dediščino in krepitev zmogljivosti različnih deležnikov

² Namen projektov programa Interreg – Evropskega teritorialnega sodelovanja, ki so financirani iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj, je spodbujati skladen in uravnotežen razvoj evropskega ozemlja. Čezmejni, transnacionalni in medregionalni projekti krepijo gospodarsko in socialno kohezijo, kjer državne meje niso ovire pri zagotavljanju uravnoteženega razvoja in povezanega evropskega ozemlja (Spletni vir 5).

(javnih institucij, lokalnega prebivalstva, zasebnega sektorja) večji poudarek namenjata mreženju znanj in sodelovanju med različnimi sektorji, zlasti med lokalno politiko, stroko, gospodarstvom in lokalnim prebivalstvom. Povezovanje štirih glavnih družbenih področij imenujemo tudi »pristop štirikratne spirale« (*quadruple helix approach*). Sam koncept izhaja iz ekonomije in razvoja inovacij.³ V teoriji naj bi štirikratna spirala uvajala bolj heterogen in družbeno porazdeljen pristop, kjer bi bila vsaka skupina deležnikov enakovredni član in bi aktivno sodelovala pri izmenjavi izkušenj in načrtovanju novih izdelkov in storitev. Hkrati naj bi se z vstopom civilne družbe kot četrte skupine bolj udeležil »pristop od spodaj navzgor« (*bottom-up approach*), pri razvoju inovativnih izdelkov pa naj bi se bolj upoštevalo potrebe potrošnikov, logiko regionalnega okolja ter širše družbene izzive (Evropska komisija 2015).

Novi pristopi so odprli tudi številne razprave o metodologiji oz. načinih, metodah in orodjih o tem, kako slišati glas ljudi. Večjo pozornost se je začelo namenjati metodam in tehnikam sodelovalnega pristopa, ki se je v 60. in 70. letih 20. stoletja najprej razširil v urbanizmu in humanitarnih organizacijah (Unicef, Food and Agriculture Organization) ter aktivnostih, povezanih z vzdržnim upravljanjem naravnih virov (npr. vode) (več gl. Ficher 2001: 9–24; Pogačar idr. 2019; Kozina idr. 2019; Nared in Bole 2019). Postopoma se je sodelovalni pristop začel uveljavljati pri celostnem upravljanju kulturne dediščine, zlasti pri pripravi revitalizacijskih/konzervatorskih načrtov dediščinskih območij. Z izdajo Konvencije o nesnovni kulturni dediščini za človeštvo pri Unescu (2003) in Faro konvencije o vrednosti kulturne dediščine za družbo (2005) pa se je sodelovalni pristop začel vključevati tudi v dokumentiranje, varovanje in vzdržno rabo nesnovne kulturne dediščine (Adell idr. 2015). Po knjigi *An Integrated Approach to Cultural Heritage* (Bold in Pickard 2018), ki jo je izdal Svet Evrope, celostni pristop

zdržuje promocijo in zaščito kulturnih raznolikosti, demokratičnega upravljanja in demokratičnih inovacij. Ključno je, da so v sprejemanje upravnih

odločitev vključeni tisti, ki prepoznavajo posebno vrednost kulturne dediščine za družbo in so pri tem v dediščinskih praksah najbolj neposredno naslovljeni, to so lastniki, prebivalci, lokalne skupnosti in lokalne oblasti. Ključnega pomena so tudi politike in prakse nacionalnega varstva kulturne dediščine, ki se ne smejo izključiti iz skupin deležnikov (Johnson 2018: 7).

Na pomen integriranega oz. celostnega pristopa so v začetku 21. stoletja opozarjali tudi mnogi raziskovalci (De la Torre in Randall 2002; Smith 2006; Fairclough 2009; Winter in Waterton 2013 idr.), ki so v »kritičnih dediščinskih študijah« (*critical heritage studies*) opozarjali, da so se z izborom in vrednotenjem preteklih snovnih in nesnovnih elementov brez vključevanja pomenov, ki jih izbranim elementom v nekem kraju ali kulturni krajini pripisuje lokalno prebivalstvo, ukvarjale zgolj strokovne institucije. Ob tem je Laurajane Smith (Smith 2006) opozorila na t. i. »avtoriziran dediščinski diskurz« (*authorized heritage discourse*), ki deluje tako, da akterji s strokovno in politično močjo konstruirajo, kako misliti, govoriti in pisati o dediščini. Posledično prevladujoči diskurz legalizira vrsto praks in dejanj, ki popularizirajo javno in strokovno konstruiranje dediščine in uničujejo alternativne in podrejene pomene, ki jih dediščini pripisujejo domačini (Smith 2006: 11–13; gl. tudi Poljak Istenič 2014).

Zaradi teh spoznanj so pozneje postala bistvena opozorila, »kar navadni ljudje vrednotijo, je lahko različno od tega, kar vrednotijo strokovnjaki, lahko pa vrednotijo isto stvar, vendar iz različnih razlogov, povezav, spomina, lokalnosti« (Fairclough 2009: 299). Številne neuspešne obnove kulturnih spomenikov, ki v bivalnem okolju niso zaživele, so namreč omogočile spoznanje, da so pri raziskovanju preteklosti in njenem vrednotenju ključni različni akterji, tudi prebivalci, ki živijo z dediščinskim spomenikom. S tem je civilna družba postala eden glavnih akterjev dediščinskega upravljanja. Hkrati pa angažiranosti lokalnega prebivalstva niso spodbudili le novi strokovni pristopi, temveč širši globalizacijski procesi in v njih iskanje lokalnih, domačih korenin (več v nadaljevanju). Nedavno je Svet Evrope sprejel Evropsko strategijo kulturne dediščine za 21. stoletje, ki prvenstveno poudarja celostno upravljanje dediščine (zlasti multidisciplinaren in sodelovalen pristop) (Spletni vir 9).⁴

Kljub poudarjanju potrebe po celostnem pristopu, ki naj bi v teoriji enakovredno upošteval in vključeval več akterjev, se v praksi še vedno postavljajo vprašanja, kako v lokalnem,

3 Model štirikratne spirale izvira iz t. i. »modela trojne spirale« (*triple helix approach*). Zanj je značilno, da skupine deležnikov (univerze, gospodarstvo in država) vstopajo v enakopravne in enakovredne medsebojne odnose in drug od drugega prevzemajo različne vloge (Etzkowitz 2003). T. i. štirikratna spirala pa vključuje še civilno družbo, saj se je ugotovilo, da razvoj inovativnih, ustvarjalnih in trajnostnih izdelkov ni več omejen samo na interakcijo med univerzami, industrijo in vlado, temveč je učinkovit samo s sodelovanjem civilne družbe. Skupnosti, nevladne organizacije in v nekaterih primerih posamezniki, identificirani kot lokalni deležniki, naj bi bili v modelu štirikratne spirale enakovredni člani skupine. Uspešnost izdelka je namreč najbolj odvisna od njihovih potreb, zmožnosti, znanja, izkušenj ipd. (Evropska komisija 2015). Uveljavitev modela štirikratne spirale je žal v praksi pokazala več izzivov in slabosti (več glej Fakin Bajec 2018; Pogačar idr. 2019b).

4 Strategija 21 je tudi vsebinsko izhodišče za slovensko Strategijo kulturne dediščine za obdobje 2020–2023, ki je bila sprejeta decembra 2019 in podpira vlogo dediščine pri doseganju splošnih strateških ciljev, kot so vključujoča družba, uravnotežen in pameten razvoj ter nenehno prenašanje znanj (Spletni vir 6).

nacionalnem ali transnacionalnem okolju sestaviti skupino ljudi, ki bo vključevala deležnike iz različnih sektorjev. Vsak sektor ima namreč svojo moč (tj. politično, ekonomsko, strokovno) in posledično prepričanje o hierarhičnih odnosih. Ključno je tudi vprašanje, kako slišati želje, potrebe in interese lokalnega prebivalstva, četrte skupine deležnikov, katere moč je bila do nedavnega spregledana.

Lokalna skupnost med teorijo in prakso

V 19. stoletju je bilo ustvarjanje kulturne dediščine močno prepojeno z »zamišljanjem« (Anderson 1983) in utrjevanjem nacionalnih skupnosti, v katerih so člani s pomočjo skupnih elementov (kulturnih spomenikov in drugih tradicionalnih praks) identificirali in predstavljali svojo nacijo ali etnijo. Po sociologu Benedictu Andersonu so lahko povezovalni elementi zamišljenih skupnosti časopisi, skupni jezik (tudi narečje), zgodovinske izkušnje, kolektivni spomini, lokalne zgodbe, knjige itn. (Anderson 1983). Globalizacijski procesi in razvoj komunikacijsko-tehnoloških znanosti so v postmodernizmu spodkopali pomen geografsko omejenih nacionalnih in etničnih skupnosti ter povečali moč t. i. virtualnih in transnacionalnih skupnosti z več tisoč ali milijoni članov, ki pri oblikovanju občutka povezanosti med drugim uporabljajo tudi globalna komunikacijska orodja (virtualna omrežja). V tem pomenu dobijo procesi ustvarjanja skupne dediščine popolnoma nove razsežnosti (Jukilehto 2017: 19). Globalizacija pa je sprožila tudi relokalizacijo in ponovno vrednotenje kulturnih posebnosti ožjega, lokalnega oz. domačega okolja ter obudila odkrivanje lokalne preteklosti in ustvarjanje lokalne dediščine. Relokalizacija pa ne pomeni samodejne renesanse lokalnega, temveč novo relacijo med globalnim prostorom in lokalnim krajem (več glej Beck 2003: 70–81; Fakin Bajec 2011: 47).⁵ To v praksi pomeni, da se odkrivanje lokalnih in kulturnih posebnosti začne tudi v lokalnem okolju, ki je vedno prepleteno z vplivi širšega globalnega sveta.

Sledeč izkušnjam s terena v Sloveniji vse od 90. let 20. stoletja odkrivanje in vrednotenje lokalne preteklosti, ohranjanje in razvoj dosežkov in znanj prednikov intenzivno poteka v krajevnih skupnostih in društvih. Krajevne skupnosti so po Zakonu o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št. 82/1998) občinsko oz. županovo delovno posvetovalno telo. V krajevne skupnosti, v katere se člani povezujejo z namenom zadovoljevanja skupnih potreb in interesov ter varovanja koristi, so lahko vključene posamične vasi ali več naselij. V določeni krajevni skupnosti so lahko prebivalci zelo aktivni in opozarjajo lokalne politike

ali stroko na pomen varovanja njihovega okolja, ponekod pa krajani sodelujejo zgolj pri urejanju nujnih krajevnih potreb. Kot navaja profesorica prava Janet Blake (2009), se krajevne skupnosti ne sme nikoli razumeti kot enotne homogene entitete, temveč je treba notranja nesoglasja med člani skupine razumeti kot sprejemljiva in dopustna. Nekateri člani vaških skupnosti so npr. bolj vpeti v skupinske aktivnosti, drugi manj; nekateri so bolj ozaveščeni o lokalni preteklosti, drugi pa so zaradi drugačnih izkušenj, znanj, potreb in možnosti neaktivni, a imajo druga znanja in sposobnosti.

Ob teritorialno in krajevno omejenih skupnostih so na Slovenskem zelo aktivna številna društva, v katera se člani povezujejo zaradi skupnih interesov, prepričanj, tradicij, zgodovinskih izkušenj, starosti, izobrazbe (npr. kulturna, športna, dediščinska, turistična, mladinska idr. društva). So prostovoljske oblike povezav, ki jih po sodobni zakonodaji uvrščamo med nevladne organizacije (Bezjak in Klemenčič 2014). Porast društev konec 20. in predvsem v 21. stoletju so povzročile tudi administrativne zahteve v občinah. Krajevne skupnosti se namreč na različne občinske, nacionalne in mednarodne projekte niso mogle prijavljati tako kot društva. Glede na izkušnje pri sodelovanju z različnimi dediščinskimi društvi v Vipavski dolini in na Krasu so njihovi člani bodisi mladi (največkrat študentje) bodisi starejši od petdeset let, ki nimajo večjih družinskih obveznosti (Fakin Bajec 2016). Hkrati se lokalna dediščina soustvarja v študijskih krožkih in drugih oblikah vseživljenjskega učenja, kjer je ustvarjanje dediščine primerna vsebina izobraževanja odraslih (Ličen idr. 2017).

Faro konvencija o vrednosti kulturne dediščine za družbo (2005) je v dediščinski diskurz uvedla termin dediščinska skupnost. To so lahko lokalne, regionalne, državne ali transnacionalne skupnosti, ki pa niso prostorsko in časovno omejene. Posameznik je lahko del skupnosti zgolj s pripisovanjem vrednosti kulturni dediščini in/ali z željo po njenem prenašanju prihodnjim rodovom (Delak Koželj 2013: 42). Po Janet Blake (2009: 61) so tudi pri pripravi Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine človeštva (2003) precej časa namenili definiciji, kaj je skupnost, vendar v končni različici Konvencija ne ponudi jasne razlage. Kot nosilci dediščinskih praks so označeni skupnosti, skupine in v določenih primerih posamezniki (Spletni vir 10), ki so skupaj z državnimi organi (npr. z Ministrstvom za kulturo) in s strokovnimi inštitucijami (npr. z nacionalnimi in pokrajinskimi muzeji) odgovorni za varovanje in prenos dediščinskih praks na mlajše generacije. Zaradi nedorečenosti in precejšnje ohlapnosti definiranja nosilcev dediščinskih praks in načinov sodelovanja stroke in nacionalne politike z lokalnim prebivalstvom je bila Konvencija deležna precej kritik.

Med kritiki je tudi švicarska antropologinja Ellen Herzt (v Herzt 2015), ki se sprašuje o (hierarhični) razliki med skupnostjo, skupinami in posamezniki; zakaj te kategorije,

⁵ Ali, kot to predstavi sociolog Ulrich Beck, ki se je ukvarjal z zmotami globalizma, ne moremo se »izogniti temu, da ne bi iz globalnega sveta, prepletenega z globalnim trgov, s potrošnjo in z informacijami, ničesar absorbirali, vendar se o načinu tega izbora odloča lokalno oziroma komunalno« (Beck 2003: 81).

če so njihovi člani državljani, ki bi se zaradi etičnih in moralnih vrednot morali zavedati svojih državotvornih nalog; kako razumeti pristop »od spodaj navzgor«, saj vpis enote na Unescovo listo zahteva, da vlogo oddajo vladne institucije in ne lokalno prebivalstvo; kam v tem kontekstu uvrstiti nevladne organizacije (Hertz 2015: 25). Na podlagi analize enot, vpisanih v register nesnovne kulturne dediščine v posameznem švicarskem kantonu, in drugih dediščinskih praks Ellen Herzt ugotavlja, da so skupnosti časovno minljive entitete in da je za lokalno prebivalstvo v Švici bolj kot vpis enote v register pomembno, da lahko državnne/lokalne upravne organe ali zasebni sektor zaprosijo za denar, ki ga potrebujejo za varovanje in/ali oživitev tradicionalnih praks. Pomembno je tudi, da poznajo postopke in načine, kako zaščititi, varovati in predstavljati svoje lokalne posebnosti, oz. da nikoli ne pride do uničenja kulturnega spomenika, ker ga pred tem že zavarujejo državne institucije (Hertz 2015: 52). Po njenem mnenju konceptov, kot so sodelovalni pristopi in pristop »od spodaj navzgor«, ne bi potrebovali, če bi delovala demokracija in bi se zavedali nalog, ki jih imajo državne institucije in mi kot državljani.

Uredniki zbornika *Between Imagined Communities and Community of Practice: Participation, Territory and the Making* (Adell idr. 2015) predlagajo uvedbo termina »prakse skupnosti« (*community of practice*),⁶ ki sta ga v izobraževalni teoriji razvila andragoga Jean Lave in Etienne Wenger (Wenger 2010). Termin pomeni, da posamezniki iz različnih okolij in z različnimi interesi z izvajanjem skupnih aktivnosti sledijo skupnim ciljem (po Adell idr. 2015: 1). Pomen praks skupnosti za učenje odraslih v študijskih kroških in dediščinskih društvih so analizirale tudi avtorice članka *Communities of Practice as a Methodology for Grassroots Innovation in Sustainable Adult Education* (Ličen idr. 2017); poudarile so, da je pri praksah skupnosti pomemben občutek pripadnosti in skupinske identitete, ki nastaja ob skupnem delovanju, nehierarhičnem odnosu, medsebojnem dialogu in učenju *in situ* (Ličen idr. 2017: 26). Zato se ta koncept lahko implementira tudi na polje dediščinskih praks, predvsem v načine sodelovanja lokalnih prebivalcev s strokovnjaki in politikami (Adell idr. 2015: 7). Ključno pri tem pa je, da člani skupnosti niso zgolj nosilci kulturnih in dediščinskih praks, temveč tudi prenašalci znanj na mlajše generacije.

V obravnavi skupnosti v zvezi z dediščinskim diskurzom je treba opozoriti še na tematsko izdajo mednarodne revije *International Journal of Heritage Studies*, posvečeno dediščini in delovanju skupnosti (Watson in Waterton 2010), kjer sta Emme Waterton in Laurajane Smith poudarili, da

je bil koncept dediščinskih skupnosti v dediščinski diskurz vpeljan zaradi dominantnih političnih in akademskih praks ter nevladnih projektov brez jasne opredelitve, kaj skupnost sploh pomeni. V kritiki avtoriziranega dediščinskega diskurza (Smith 2006) sta avtorici tudi tvorbo termina »lokalna skupnost« postavili v diametralno pozicijo med strokovnjaki, političnimi odločevalci in znanstveniki na eni strani in t. i. drugimi na nasprotni strani. Po njihovem mnenju dediščinski diskurz še vedno izloča marginalizirane skupine (npr. priseljence, temnopolte idr.). Navajata tudi problematičnost mnenja, da je v dediščinskih projektih skupnost vedno opredeljena s pozitivnimi konotacijami in z nostalgijami po homogeni, neproblematični entiteti, za katero strokovna javnost revitalizira kulturno dediščino.

Izkušnje s terena na Krasu in v Vipavski dolini kažejo, da je sodelovanje stroke z lokalnim prebivalstvom, ki živi v kraju ali pokrajini, v kateri stroka prepozna kulturne in zgodovinske posebnosti, kompleksno in težko. Zmotno je namreč pričakovati, da bo lokalno prebivalstvo samoumevno, brez refleksije, pomislekov, nasprotovanj ali upora začelo slediti strokovnim merilom za ohranjanje svoje dediščine. Večkrat se zgodi, da ima prebivalstvo, ki živi s strokovno ovrednotenim dediščinskim elementom, do njega popolnoma drugačen odnos in drugačne vrednote kot stroka, ki v kraju ne živi in ne pozna mentalitete prebivalstva. V določenem obdobju sta krajevna skupnost ali društvo zelo aktivna in veliko postorita za vitalnost območja in interpretacijo lokalne preteklosti, v drugem pa sta popolnoma pasivna; vse to je odvisno od različnih dejavnikov, največkrat od predsednika vaše skupnosti ali društva, ki zna in zmore vzpostaviti zaupanje med ljudmi in dobre transparentne odnose. Člani krajevnih skupnosti ali društev se sprva ne povezujejo zaradi lokalne dediščine, temveč zaradi druženja s prijatelji in sokrajani, z namenom, da se imajo lepo, da kaj dobrega postorijo za svoj kraj in da se ob koncu aktivnosti skupaj zabavajo, pozabijo na življenjske, starostne ali zdravstvene težave in izzive (Fakin Bajec 2011). Zato skupnosti niso homogene entitete, temveč socialne tvorbe, ki so neprestano v gibanju in se spreminjajo (Waterton in Smith 2010). Odzivajo se tako na širše nacionalne oz. globalne spremembe in lokalne izkušnje, znanja, večšine in mentalitete skupnosti (prilagajajo se naravnemu okolju, zgodovinskim izkušnjam, tradiciji, skupni zavesti) kot na notranja soglasja in odnose. Podobno velja za večsektorske skupine, ki jih zahtevajo evropski projekti in jih sestavljajo člani štirih družbenih skupin (politike, stroke, gospodarstva, civilne družbe). Nobena skupnost ne more delovati brez medsebojnega spoštovanja, transparentnosti, zaupanja in sprejemanja kompromisov in odgovornosti. Ker je med sektorji to zelo težko vzpostaviti (glej Pogačar idr. 2019), saj imajo člani skupin različne oblike politične, gospodarske, strokovne moči, hkrati pa jih vodijo različni interesi in cilji, je glas civilne družbe velikokrat spregledan, utišán ali neupošteván. Kako pri tem lahko pomaga projektna

6 V literaturi zasledimo več prevodov angleškega izraza »*community of practice*«: izkustvene skupnosti, skupnosti praks in prakse skupnosti. V članku uporabljám izraz prakse skupnosti, saj je poudarek na skupnih aktivnostih, povezanih s kulturno dediščino, ki se odvijajo v različnih skupnostih.

skupina (v okviru raziskovalnega centra, nevladne organizacije, občine), ki želi s pomočjo dediščinskega projekta in sodelovanja z lokalnim prebivalstvom ohraniti in razviti lokalne kulturne posebnosti?

V naslednjem poglavju predstavljam izkušnje pri oblikovanju in delovanju večsektorskih lokalnih skupin v projektih THETRIS in NPA. Z namenom lažje umestitve predstavljene analize v diskurz evropskih programov najprej na kratko opišem glavne namene in cilje projektnih praks.

Izzivi in dileme pri delovanju lokalnih skupnosti v projektih THETRIS in NPA

V projektu TETRIS je ZRC SAZU (Raziskovalna postaja v Novi Gorici) sodeloval kot strokovna inštitucija; raziskovalke smo pripravile izobraževalno delavnico Razvojni potenciali kulturne dediščine (Fakin Bajec 2018) in napisale ali souredile strokovne oz. razvojne dokumente.⁷ Hkrati smo bile v projekt vključene kot ustvarjalke/interpretatorke nove transnacionalne cerkvene poti, ki naj bi ovrednoteno cerkveno dediščino na sodoben način (izobraževanje vodnikov, urejanje kolesarskih in pohodniških poti, turistični spominki idr.) vključila v razvoj podeželja. Tako smo v projektu sodelovale kot akterke konstruiranja dediščine in raziskovalke, pri tem pa posredno opazovale, reflektirale in analizirale prakse rabe dediščine za utrjevanje evropske identitete in oblikovanje skupnih elementov dediščine. Za regionalno cerkveno pot, ki smo jo poimenovala Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom, smo pripravile tudi regionalne razvojne dokumente.⁸ Projektni partnerji smo testirali nove informacijske in komunikacijske tehnologije (kode QR, sledenje GPS, 3D-fotografije), ki naj bi zmanjšale stroške promocije ter v dediščinske aktivnosti pritegnile mlajše generacije. Aktivnosti so potekale na regionalnem/lokalnem območju, kjer so delovale lokalne delovne skupine, in čezmejnem območju, kjer smo si partnerji na skupnih sestankih in izobraževalnih delavnicah izmenjevali različna mnenja, izkušnje in dobre prakse.

Pri projektu NPA je bila skupna evropska kulturna pot že urejena (Evropska kulturna pot sv. Martina Tourskega, ki jo je Svet Evrope razglasil leta 2005), partnerji smo se ukvarjali z njeno sodobnejšo in inovativnejšo promocijo in ovrednotenjem s pomočjo vključevanja lokalnih skupno-

Partnerji iz projekta THETRIS na srednjeveški večerji v Judenburgu, ki so jo pripravili člani zgodovinskega društva. Poleg okušanja hrane pripravljene po srednjeveških receptih smo si partnerji še ogledali način oblačenja viteza in preizkusili v viteški igri. Foto: Jasna Fakin Bajec, Judenburg, april 2014.

sti (predvsem mladih) in IKT-tehnologij. Sodelavci ZRC SAZU, Inštituta za spominske in kulturne študije, smo pri projektu NPA sodelovali zgolj kot strokovna inštitucija. Za partnerje smo najprej pripravili izobraževanje o novem razumevanju in vrednotenju kulturne dediščine v kontekstu politike trajnostnega razvoja; ves čas projekta smo tudi nudili strokovno pomoč pri sodelovanju z lokalno skupnostjo in izvajanju sodelovalnih metod in tehnik. Hkrati smo bili odgovorni za pripravo skupnega modela (beri: priročnika) »načinov vrednotenja kulturne dediščine v lokalni skupnosti« (*community-sourced cultural heritage valorization model*). Partnerji so prebivalce iz lokalnih okolij poskušali spodbuditi in ozaveščati tudi s sodobnimi interaktivnimi metodami in orodji (socialnimi mediji, oblikovanjem IKT-orodij, »kulturnimi prireditvami«, športnimi dogodki, okroglimi mizami, tekmovanji, humanitarnimi akcijami). Podobno kot pri projektu THETRIS se je tudi pri načrtovanju razvojnih dokumentov projekta NPA⁹ upoštevalo »glasove« lokalnih deležnikov, ki so se skupaj s partnerji ter z lokalnimi »kulturnimi promotorji« (*change drivers*) srečevali na skupnih lokalnih sestankih, njihova mnenja in ideje pa so predebatirali na skupnih, transnacionalnih srečanjih. Tako v projektu THETRIS kot NPA s(m)o partnerji na svojem lokalnem območju oblikovali lokalno skupino, ki se je pri NPA imenovala »lokalna platforma deležnikov« (*local stakeholder platform*). Novost v projektu NPA je bila imenovanje kulturnega promotorja oz. mediatorja (v projekt-

7 Za nadaljevanje transnacionalnega sodelovanja in delovanja smo pripravile: Priporočila o sodobnih načinih uporabe in vrednotenja cerkvenih snovnih elementov za Evropsko unijo (Makuc 2015), Zbornik skupne transnacionalne cerkvene poti (Mrkusová in Makuc 2015); Skupni transnacionalni vzdržni načrt.

8 Med projektne naloge raziskovalk je spadala priprava naslednjih gradiv: Collection of Good Practices in Goriška Region; Regional SWOT Analysis of the Goriška Region; Regional Strategy of the Development of the Goriška Region, with the Description of the Regional Church Route; Transferability Plan for the Goriška Region; Regional Sustainability Plan for the Goriška Region.

9 Partnerji, ki prihajajo iz občin in razvojnih agencij, so med projektom na podlagi transnacionalne razvojne vizije najprej pripravili lokalno razvojno vizijo, GAP-analizo (prvo oceno stanja in vzrleti), proti koncu projekta pa še »lokalni razvojni načrt« (*local roadmap*). Na podlagi teh dokumentov sta nastali skupna vizija in skupna blagovna znamka, ki naj bi mesta z dediščino sv. Martina bolje promovirali in združevali.

nem žargonu »voznika za spremembe«), ki se je skupaj s partnerji udeleževal projektnih izobraževanj. Strokovni partnerji (poleg ZRC SAZU je sodelovala še nevladna organizacija Mindspace iz Budimpešte) smo na začetku projekta pripravili natančne smernice o izboru kulturnega promotorja in vodenju lokalne skupine deležnikov. Smernice poleg teoretičnih navodil, kdo so deležniki v dediščinskih praksah, kako pripraviti zemljevid deležnikov, kako vzpostaviti zaupanje ali sodelovanje med člani skupnosti, vsebujejo še sodelovalne metode in tehnike (npr. intervjuje, ankete, svetovno kavarno, drevo problemov, razorožitev večnega nasprotnika, delavnico prihodnosti idr.), ki omogočajo, da se na sestankih ali delavnicah sliši glas vseh prisotnih. Uvedba kulturnega promotorja se je izkazala kot dobra, partnerjem so pomagali pri iskanju delujočih lokalnih društev, organiziranju lokalnih sestankov, pridobitvi zaupanja med člani projektne skupine in drugimi organizacijami in izvedbi pilotnih akcij. Prihajali so iz nacionalnih kulturnih centrov sv. Martina, javnih kulturnih inštitucij, gospodarstva in lokalnih društev. Kot navaja Janet Blake (2007: 64), se z zavedanjem, da je partnerstva ali mreže med različnimi sektorji zelo težko oblikovati in voditi, saj vključujejo tudi zapletena dogovarjanja in sprejemanje odločitev, rešitve lahko išče z uvajanjem t. i. kulturnega posrednika (moderatorja). To so lahko predstavniki skupnosti (predsedniki skupnosti oz. društva), kulturni skrbniki, tehnično in administrativno osebje v javnih inštitucijah, neodvisni strokovnjaki in politični aktivisti, vključeni v inštitucionalne prakse, ali podjetniki, ki želijo razviti s kulturnimi viri povezane poslovne priložnosti.

V obeh projektih se je izkazalo, da je vsak partner svojo lokalno skupino organiziral in sestavil po svoje in glede na interese lastne organizacije, znanje, izkušnje, moč in pogum. Morda je bilo pri oblikovanju lokalne skupine nekoliko lažje partnerjem iz projekta NPA, saj so že na začetku izvajanja projektnih aktivnosti pridobili teoretična in praktična znanja o možnih načinih oblikovanja večsektorskih skupin. Večje težave so se pojavile pri partnerjih, ki projektnih idej niso oblikovali v lokalni skupnosti (med ljudmi ali z lokalnimi političnimi akterji) in kjer so se partnerske organizacije na projekt prijavile na podlagi vabila vodilnega partnerja ali iz drugih razlogov. Tudi vključitev raziskovalk ZRC SAZU v projekt THETRIS je bila nekoliko prisiljena, k projektni skupini smo pristopile zaradi nujnega iskanja dodatnih finančnih virov za svoje temeljne znanstvene raziskave.

Največje težave, s katerimi smo se raziskovalke soočile, so bile organiziranje lokalne skupine, vključevanje lokalnih deležnikov, motiviranje deležnikov ter vzdrževanje kontinuiranega odnosa z lokalnimi deležniki do konca projekta. Želja, da bi skupina delovala tudi po koncu projekta, se je žal hitro razblinila. Ker se je projekt nanašal na podeželsko cerkveno dediščino, smo na lokalna srečanja najprej povabile župnike, delavce iz turističnih organizacij, pred-

stavnike občin, člane romarskega društva in raziskovalce iz dediščinskih inštitucij. Osredotočile smo se na goriško statistično regijo, kjer je tudi sedež Raziskovalne postaje in je naše raziskovalno delo med lokalnimi skupnostmi že uveljavljeno. Med triletnim projektom smo se z lokalno skupino srečale petkrat. Na prvo srečanje je prišlo devet lokalnih deležnikov, ki so na podlagi razprave, odprte po predstavitvi projekta in predavanju o vlogi dediščine pri razvoju podeželja, opozorili na najbolj pereče težave.

Ker smo se sodelavke odločile (tudi na podlagi razprave s prvega srečanja), da bo naša regionalna cerkvena pot potekala po Marijinih božjepotnih romarskih cerkvah med Alpami in Krasom, se je drugega srečanja udeležilo nekaj več župnikov. Na srečanje smo povabile vse tiste, ki oskrbujejo 14 romarskih cerkva, posvečenih Mariji Devici. Spregovorile smo tudi o rezultatih analize SWOT (ki so jo župniki na srečanju dopolnili), informativnih tablah, ki bi stale pred petimi cerkvami, in želji po izdaji informativne brošure. Lokalni deležniki so med razgovorom vnovič navajali, da je kljub razvoju romarskega turizma in pohodništva sodelovanje župnij s turističnimi organizacijami skromno. Lokalno prebivalstvo ni zainteresirano, da bi za tuje obiskovalce odpiralo cerkve in jih po njih vodili. Opozorili so tudi na kraje v cerkvah, še zlasti v bolj oddaljenih krajih. Župniki so izrecno opozorili, da nam ne bo pomagal noben projekt, če cerkev ne bo odprta, vestnega ključarja pa je danes težko dobiti. Zato se je pokazala potreba po izobraževanju lokalnih vodnikov, večji politični volji za financiranje obnove cerkva, vključitvi cerkva v že obstoječe kulturne in turistične poti in boljšem sodelovanju med župniki in Zavodi za varstvo kulturne dediščine.

Tretjega srečanja se je ponovno udeležilo le devet obiskovalcev, večinoma župnikov. Tema je bila priprava brošure in oglasnih tabel. Četrto srečanje je bilo javno in povezano z razstavo fotografij, ki so jih o cerkvah posneli mladi, s podelitvijo nagrade za najboljšo fotografijo in predstavitevijo izdane brošure. Pri vsebinski pripravi brošure so aktivno sodelovali vsi župniki. Zadnjega srečanja so se udeležili tudi novi župniki (predvsem zaradi brošure), ki so se želeli vključiti v projektne aktivnosti. Na zadnjem srečanju smo se pogovarjali o praksah, ki smo jih raziskovalke spoznale pri preostalih tujih partnerjih, ter konkretnih aktivnostih, ki bi jih bilo smotrno nadaljevati po koncu projekta.¹⁰ Z zadnjega projektnega sestanka se spomnim misli enega aktivnejših župnikov, ki je po predavanju o vlogi cerkvene dediščine pri vzpostavljanju trajnostnega razvoja dejal: *»Zelo lepo si povedala, obrazložila in pojasnila. Vendar jaz se še vedno ukvarjam s problemom, kje bom dobil fi-*

¹⁰ Raziskovalke smo poudarile naslednje teme: raziskava za turistični in splošni razvoj goriške statistične regije, izobraževalne aktivnosti in razvoj desiminacijskih materialov za goriško statistično regijo ter Razvoj in implementacija aplikacije za pametni telefon – iskanje Device Marije.

nanačna sredstva za obnovo strehe. Drugače bo voda uničila vse umetnostne stvaritve.« To je dokaz, da se lokalni deležniki na terenu še vedno ukvarjajo s primarnimi težavami ohranjanja dediščine in o vključevanju dediščine v nova razvojne naloge (tj. utrjevanje lokalne identitete, krepitev lokalne skupnosti, razvoj novih delovnih mest) sploh ne morejo razmišljati.

T. i. trajnostni načrt s praksami, ki bi jih lokalna skupina nadaljevala, so morali podpisati tudi lokalni politiki. Nekateri župani so za projekt prvič slišali šele ob koncu projekta, na 69. seji Sveta regij severne Primorske (Goriške razvojne regije), na kateri so prisluhnili kratki predstavitvi idej, ki so se nam porodile v treh letih delovanja. Trajnosten načrt so vsi podpisali, vendar le po zagotovilu, da ni obvezujoč in da občini ni treba zagotoviti denarja za predstavljene ideje.

Ko se je projekt približeval koncu in je bilo več časa za refleksijo, so se razkrile prednosti integriranega oz. celostnega pristopa ter spoznanje, zakaj je treba stremeti k združevanju pristopov »od zgoraj navzdol« in »od spodaj navzgor«. Raziskovalke smo se po svojih najboljših močeh in znanjih trudile, da smo prisluhnile željam in potrebam župnikov, jih povezale z drugimi deležniki, ozaveščale o novih pristopih in znanjih uporabe dediščine, podpirale pri njihovih prizadevanjih, vendar je bil trud brez podpore lokalne politike in umestitve projektne strategije v občinske ali regionalne strategije zaman. Morda bi imeli župniki danes manj težav, če bi znale nagovoriti deležnike – nosilce politične in ekonomske moči. Če bi bili politiki bolj ozaveščeni o naših regionalnih strategijah, trajnostnih načrtih in prenosljivih praksah z drugih partnerskih območij, bi prakso lažje vključili v občinski proračun ali občinske razvojne strategije (npr. turizem). Tako pa so edini konkretni rezultati projekta pridobljene izkušnje raziskovalk, znanstveni članki, v katerih smo predstavile svoja spoznanja in ugotovitve, brošura in pet informacijskih tabel pred cerkvami. Umetno oblikovana Marijina božja pot z vsemi potenciali pri utrjevanju regionalne goriške identitete in razvoju romarskega turizma v goriški statistični regiji pa žal ni nikoli zaživela.

Pri projektu NPA je bila naloga za raziskovalce ZRC SAZU zgolj strokovna. Poleg tega so preostali partnerji prihajali iz občin in institucij, ki jih občine neposredno financirajo. Raziskovalci ZRC SAZU smo partnerje na podlagi izkušenj iz drugih aplikativnih projektov le ozaveščali o prednostih sodelovalnega in celostnega pristopa, kjer lahko prav vsak sektor s svojimi znanjem, interesi, idejami prispeva h konstruktivni razpravi o razvoju lokalne dediščine. Hkrati sodelovalni pristop pomeni, da so deležniki v projektne aktivnosti vključeni od samega začetka izvajanja projekta (najbolje že pri zasnovi projektne ideje); z novimi interaktivnimi metodami in orodji pa je mogoče aktivirati tudi tiste, ki so navadno tiho skriti v kotih predavalnic, in utišati tiste najbolj konfliktni in najbolj glasne

Sergio Giusto iz Albenge (Italija) se je na romarski poti od Szombathelyja (Madžarska) do Albenge (Italija) ustavljal tudi v Ajdovščini in obiskal učence iz Osnovne šole Šturje in župana Tadeja Beočanina. Preko video povezave se je župan pogovarjal z županom iz Albenge. Foto: Teja Komel Klepec, Ajdovščina, april 2019.

(Pogačar idr. 2019a). Partnerjem smo tudi svetovali, naj se na začetku projektne aktivnosti oprejo na društva ali krajevne skupnosti, kjer so člani že aktivno vključeni v dediščinske prakse in imajo pozitiven odnos do lokalne preteklosti in posledično bivalnega okolja. Iz teh razlogov bodo bolj sprejemljivi za pridobivanje dodatnih znanj in načinov zaščite in trajnostne rabe svoje dediščine. Načini interpretacije in prezentacije njihovih rezultatov širši javnosti v obliki kulturnih dogodkov, razstav, dramskih iger, tekmovanj idr. pa bodo ozaveščali druge ljudi, ki jih iz različnih razlogov (starosti, izobrazbe, zdravstvenih težav, družbene nezainteresiranosti oz. pasivnosti itd.) ta tematika na začetku ne zanima; morda se jih bo dotaknila ob pogovorih s sokrajani.

Partnerji so pri aktiviranju lokalnega prebivalstva uporabili tudi metode in tehnike »vzpostavljanja skupnosti« (*community building*), kot so skupni pohodi po poti sv. Martina, pikniki, kulturni dogodki – Martinovanje, tekmovanje. Vsebinsko pilotne akcije, kjer so morali razviti IKT-orodje za inovativno promocijo in interpretacijo dediščine sv. Martina, so izvedli s pomočjo javnega tekmovanja, na katerega so povabili šole, mladinske organizacije, izobraževalne centre, IKT-podjetja in druge posameznike. Izbrano idejo so z avtorjem ideje tudi implementirali. S tem načinom so želeli vključiti mlade, ki jim IKT-orodja niso tuja, da bi aktivneje sodelovali pri razumevanju, varovanju in razvijanju lokalne dediščine.¹¹ Kot posebnost pa naj poudarim pilotno akcijo kolegov iz občine Albenga v Italiji, v kateri se je domači slikar in vsestranski umetnik Sergio Giusto z namenom, da ljudem pokaže pomen med-

¹¹ O življenju sv. Martina, njegovi cerkveni dediščini in socialnih vrednotah so nastali mobilni kvizi in igrice, programi obogatene resničnosti, govoreči zemljevid in interaktivne table.

sebojnega spoštovanja in druženja med narodi, odločil, da bo hodil od kraja rojstva sv. Martina – Szombathelyja na Madžarskem – do Albenge (1.200 km). Na poti, ki jo je prehodil aprila, maja in junija 2019, je obiskal župane posameznih krajev in osnovne šole, kjer je učencem pripovedoval o svojih vtisih, doživljajih, izkušnjah, spoznanjih. Svoja doživetja je beležil tudi na socialnih omrežjih. Akcija je med ljudmi zelo odmevala, med drugim je pokazala, da IKT-orožja sicer pripomorejo k boljši promociji lokalne in evropske dediščine, vendar je fizični stik med skupnostmi in člani posameznih skupin lepši in pristnejši.

Težko je napovedati, kako bodo partnerji projekta NPA svoje aktivnosti nadaljevali po koncu projekta (tj. od maja 2020) in kako bodo vzpostavili nadaljnje sodelovanje z lokalnim prebivalstvom oziroma delujočimi društvi. Lahko le upamo, da bodo njihovi razvojni dokumenti boljše implementirani v občinsko politiko, saj so nastajali v občinah oziroma institucijah, ki jih občine sofinancirajo. Težave bodo nastale v primeru spremembe politične občinske strukture in novi župan v nastali cerkveni dediščini ne bo prepoznal potenciala ali če člani projektne skupine ne bodo imeli poguma, moči ali znanja za nadaljnjo implementacijo začelih aktivnosti. Ker so partnerji sodelovali z aktivnimi društvi in krajevnimi skupnostmi, ki so imele možnost izraziti svoje ideje in želje, se morda ne bo realiziral negativen scenarij in se bo interpretacija in uporaba dediščine sv. Martina še nadaljevala in razvijala.

Sklep

Pri razvoju novih pomenov in vlog dediščine pri udejanjanju politike trajnostnega razvoja se poudarja zlasti vključevanje lokalnih prebivalcev, ki s kulturnim spomenikom ali z dediščinsko prakso živijo in jo razvijajo. Vključevanje različnih deležnikov, združenih v društva, krajevne skupnosti ali širše dediščinske skupnosti, poudarjajo tudi različne dediščinske deklaracije, konvencije in strategije. Evropski aplikativni projekti skupnost razumejo zelo široko, njeni člani naj ne bi prihajali zgolj iz civilne družbe, temveč tudi iz politike, stroke in gospodarstva. Izkušnje sodelovanja v različnih evropskih aplikativnih projektih kažejo, da vsak projektni partner po svojih najboljših močeh, znanjih, politični moči in pogumu organizira in vodi lokalno skupino ljudi, v kateri naj bi prevladovali transparentni odnosi, izmenjava izkušenj, znanj in idej. V treh letih, kolikor po navadi trajajo projekti, je zelo težko vzpostaviti enakovredne in transparentne odnose, zato se pogosto dogaja, da skupina po koncu projekta ne nadaljuje začelih aktivnosti.

Predstavljena analiza oblikovanja lokalne skupine v projektu THETRIS tudi pokaže, da je sicer težko sestaviti večsektorsko skupino, vendar bi morda v primeru udeležbe vseh štirih skupin deležnikov, še zlasti politike, regionalna cerkvena pot zaživela in postala skupni simbol utrjevanja identitete goriške regije. Pri doseganju dobrih

skupnostnih odnosov med člani skupine nam lahko pomagajo nove interaktivne in sodelovalne metode, s pomočjo katerih se lažje sliši glas vseh prisotnih, tudi tistih, ki nimajo znanja o dediščini, pa vendarle z dediščino živijo in so z njo vzpostavili svojstven odnos.

Koncept skupnosti lahko različno razumemo. V dediščinskem diskurzu skupnost lahko oblikujejo člani krajevne skupnosti, soseske ali vasi, lahko pa tudi člani dediščinskega društva. Društvo lahko vključuje člane z geografskega območja ali iz različnih okolij, pomembno je le, da jih družijo skupni interesi, cilji in vrednote. Koncept dediščinske skupnosti, kot jo predlaga Faro konvencija, lahko zajema tako lokalna društva, krajevne skupnosti kot skupino članov iz različnih okolij, narodov in etnij. Lažjo medsebojno komunikacijo med člani skupnosti lahko doseže kulturni promotor ali mediator, ki zmore povezovati in usklajevati različne interese in želje, kar pa ni vedno lahko. Zato skupnosti ne smemo nikoli razumeti kot nespreminjajoče, konstantne, časovno in prostorsko omejene skupine ljudi, temveč kot spreminjajočo entiteto, odvisno od različnih zunanjih in notranjih dinamik in sprememb.

V času, ko kulturi primanjkuje nujnih sredstev za ohranjanje in razvijanje lokalne dediščine, so evropski projekti pomembna pomoč pri preživetju in razvoju lokalne kulture. V tem kontekstu je pomembno tudi spoznanje kolegice iz občine Albenga v Italiji, ki sodeluje v projektu NPA in na transnacionalnih projektih sestankih večkrat poudari, da je v primeru, če v občini ni razširjena zavest o prisotnosti pomnikov iz življenja sv. Martina, civilno družbo težko aktivirati. Kljub temu so evropski mednarodni projekt NPA izkoriščali kot »opravičilo«, da so z željo po več skupnih razvojnih zgodbah in uspehih začeli ozaveščati in aktivirati različne deležnike ter z njimi vzpostavljati sodelovanje in zaupanje.

Literatura in viri

ADELL Nicolas, Regina F. Bendix, Chiara Bortolotto in Markus Tauschek: Introduction. Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territory and the Making of Heritage V: Nicolas Adell, Regina Bendix, Chiara Bortolotto in Markus Tauschek (ur.), *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2015, 7–21.

ANDERSON, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH, 1998.

BECK, Ulrich: *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina, 2003.

BEZJAK, Simona in Eva Klemenčič: Learning Active Citizenship through Volunteering in Compulsory Basic Education in Slovenia. *Traditiones* 43/3, 2014, 51–65.

BLAKE, Janet: UNESCO's 2003: Convention on Intangible Cultural Heritage: The Implication of Community Involvement in 'Safeguarding'. V: Laurajane Smith in Akagawa Nutsuko

- (ur.), *Intangible Heritage*. London in New York: Routledge, 2009, 45–73.
- BOLD John in Robert Pickard (ur.): *An Integrated Approach to Cultural Heritage. The Council of Europe's Technical Co-operation and Consultancy Programme*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018.
- DE LA TORRE, Marta in Mason Randall: Introduction. V: Marta De la Torre (ur.), *Assessing the Values of Cultural Heritage: Research Report*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2002, 3–4.
- DELAK KOŽELJ, Zvezda: Dediščinske skupnosti in ohranjanje kulturne dediščine. *Glasnik SED* 53/3–4, 2013, 41–50.
- ETZKOWITZ, Henry: Innovation in Innovation: The Triple Helix of University-Industry Government Relations. *Social Science Information* 42/3, 2003, 293–337.
- Evropska komisija: *Open Innovation 2.0 Yearbook*. Luxembourg: Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, 2015.
- FAKIN BAJEC, Jasna: *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- FAKIN BAJEC, Jasna: *Marijine božjepotne cerkve med Alpami in Krasom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- FAKIN BAJEC, Jasna; Cultural Heritage and the Role of Voluntary Associations in the Process of Achieving Sustainable Development in Rural Communities. *Studia ethnologica Croatica* 28, 2016, 21–45.
- FAKIN BAJEC, Jasna: Mreženje znanj in vzdržni razvoj lokalnih skupnosti: Realnost ali utopija? V: Klementina Batina, Jasna Fakin Bajec, Tihana Petrović Leš in Saša Poljak Istenič (ur.), *Etnologija i selo 21. stoljeća: tradicionalno, ugroženo, kreativno / Etnologija in vas v 21. stoletju: Tradicionalno, ogroženo, ustvarjalno: 14. Vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo*. Zagreb in Ljubljana: Hrvatsko etnološko društvo in Slovensko etnološko društvo, 2018, 17–39.
- FISHER, Fred: *Building Bridges between Citizens and Local Governments to Work More Effectively Together Through Participatory Planning. Part 1: Concepts and Strategies*. UN Habitat document, 2001.
- HERTZ, Ellen: Bottoms, Genuine and Spurious. V: Nicolas Adell, Regina Bendix, Chiara Bortolotto in Markus Tauschek (ur.), *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2015, 25–57.
- INTERPRET EUROPE: *European Trends and Developments Affecting Heritage Interpretation*. Witzhausen: Interpret Europe, 2016.
- JOHNSON, Matthew: Foreword. V: John Bold in Robert Pickard (ur.): *An Integrated Approach to Cultural Heritage. The Council of Europe's Technical Co-operation and Consultancy Programme*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018, 7.
- JOKILEHTO, Jukka: Engaging Conservation: Communities, Place and Capacity Building. V: Gill Chitty (ur.), *Heritage, Conservation and communities: Engagement, Participation and Capacity Building*. London in New York: Routledge, 2017, 17–33.
- KOZINA, Jani, Mateja Šmid Hribar, Saša Poljak Istenič, Jernej Tiran in Nela Halilović: *Družbeni učinki urbanega kmetijstva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019.
- KREFT, Lev in Mirjana Ule. Kritika neoliberalne znanstvene odličnosti. V: Mirjana Ule, Renata Šribar in Andreja Umek-Venturini (ur.), *Ženske v znanosti, ženske za znanost: Znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2013, 94–111.
- LABADI, Sophia in Peter G. Gould: Sustainable Development. Heritage, Community, Economics. V: Lynn Meskell (ur.), *Global Heritage: a reader*. Chichester: Wiley Blackwell, 2015, 196–216.
- LABRADOR Angela M. in Neil Asher Silberman. Introduction: Public Heritage as Social Practice. V: Angela M Labrador in Neil Asher Silberman (ur.), *The Oxford Handbook of Public Heritage: Theory and Practice*. New York: Oxford University Press, 2018.
- LIČEN, Nives, Dušana Findeisen in Jasna Fakin Bajec: Communities of Practice as a Methodology for Grassroots Innovation in Sustainable Adult Education. *Andragoška spoznanja* 23/1, 2017, 23–39.
- MAKUC, Neva: Thetris Transnational Church Route: Valorisation of Sacral Cultural Heritage for Fostering Development of Rural Areas. *Annales: Anali za istrske in mediteranske študije* 25/3, 2015, 585–594.
- MRKUSOVÁ, Klára in Neva Makuc (ur.): *Transnational Church Route: Thetris: Thematic Transnational Church Route Development with the Involvement of Local Society*. Krásná Lípa: Bohemian Switzerland, 2014.
- NARED, Janez in David Bole (ur.): *Participatory Research and Planning in Practice*. Cham: Springer Open, 2019.
- POGAČAR, Martin, Jasna Fakin Bajec, Jernej Tiran, Katarina Polajnar Horvat in Aleš Smrekar: *Zeleno je dobro. Načrtovanje urbanih zelenih površin z ljudmi, ne za ljudi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019a.
- POGAČAR, Martin, Jasna Fakin Bajec, Petra Kolenc, Jernej Tiran, Katarina Polajnar Horvat in Aleš Smrekar: Promises and Limits of Participatory Urban Greens Development: Experience from Maribor, Budapest and Krakow. V: Janez Nared in David Bole (ur.), *Participatory Research and Planning in Practice*. Cham: Springer Open, 2019b, 75–89.
- POLJAK ISTENIČ, Saša: Kulturna dediščina v slovenskem političnem diskurzu: Opredelitve in obravnave dediščine v državnih dokumentih. V: Tatjana Dolžan Eržen, Ingrid Slavec Gradišnik in Nadja Valentinčič Furlan (ur.), *Interpretacije dediščine*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2014, 43–54, 274–275.
- RIZMAN, Rudi. Čas (brez) alternative: *Sociološke in politološke refleksije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Znanstvena založba filozofske fakultete, 2014.
- SMITH, Laurajane: *Uses of heritage*. London in New York: Routledge, 2006.
- Spletni vir 1: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije: Evropsko leto kulturne dediščine; <https://www.zvkds.si/sl/elkd>, 11. 2. 2020.

Spletni vir 2: Svet Evrope: Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje; https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/Strategija_21_SvetEvrope_2017-06-11.pdf, 29. 2. 2020.

Spletni vir 3: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030; https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/razvojno-sodelovanje/1289ed1268/Agenda_za_trajnostni_razvoj_2030.pdf, 29. 2. 2020.

Spletni vir 4: European commission: A New European Agenda for Culture; https://www.cultureinexternalrelations.eu/cier-data/uploads/2018/06/commission_communication_-_a_new_european_agenda_for_culture_2018.pdf, 29. 2. 2020.

Spletni vir 5: What is Interreg Europe?; <http://www.interregeurope.eu/about-us/what-is-interreg-europe/>, 18. 2. 2020.

Spletni vir 6: Evropa 2020: Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast; https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf, 18. 2. 2020.

Spletni vir 7: <http://interreg-central.eu/Content.Node/apply/priorities/Environment.html>, 18. 2. 2020.

Spletni vir 8: WIESAND Joh Andreas in Göbel Olivier: *Thematic Study: Cultural Heritage and Creative Resources in the*

Central Europe, Final Report. Central Europe Programme, Joint Technical Secretariat in European Institute for Comparative Cultural Research (ERICarts), Dunaj, Bonn, 2014; http://coopterritoriale.regione.veneto.it/Central-Europe/wp-content/uploads/2014/06/Study_Cultural_Heritage_and_Creative_Resources_20140321_final2.pdf, 18. 2. 2020.

Spletni vir 9: Ministrstvo za kulturo, Direktorat za kulturno dediščino: Strategija kulturne dediščine 2020–2023; https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/STRAT_KD_2019.pdf, 18. 2. 2020.

Spletni vir 10: UNESCO, Intangible Cultural Heritage, Convention, Text of Convention; <https://ich.unesco.org/en/convention>, 18. 2. 2020.

WATERTON, Emma in Laurajane Smith: The Recognition and Misrecognition of Community Heritage. *International Journal of Heritage Studies* 16/1–2, 2010, 4–15.

WENGER, Etienne: A Social Theory of Learning. V: Knud Illeris (ur.), *Contemporary Theories of Learning*. London in New York: Routledge, 2010, 209–219.

WINTER, Tim in Emma Waterton: Critical Heritage Studies. V: *International Journal of Heritage Studies* 19/6, 2013, 529–531.

Inclusion of Communities in the Development and Management of Cultural Heritage in European Applied Projects

The article highlights the ways of understanding local communities in the processes of making cultural heritage in the framework of European applied projects. Most municipalities, non-governmental organisations, cultural institutions and research centres try to alleviate the decreasing funds for culture by applying to different European development projects. As these projects follow the realization of the economic strategy Europe 2020, the heritage practices are increasingly influenced by the principles of market policy and addressing the current social challenges. Moreover, European projects follow the concepts of integrated management of public resources, the achievement of participative democracy, capacity building of the local community, and networking of knowledge among different sectors (quadruple helix approach). Therefore, the main questions exposed in the article are: 1) how can the process of making cultural heritage in a particular local community or transnational environment contribute to the desired development impacts and, 2) how the development process of making cultural heritage in the local area where the bearers, transmitters and researchers of heritage live take place under the influence of the political, social and economic consolidation of the European Union?

Based on the literature and experiences from the participation in the European project THETRIS and NewPilgrimAge, the author concludes that the concept of community can be understood in different ways. In heritage discourse, the community could be formed by the members of villages, neighbourhoods, cities, and can also be designed by members of a heritage association. The association can include members of a certain geographical area or from different territories. It is, however, important that the members share their common interests, goals and values. In the context of European application projects, the community is understood very broadly, since members must come from civil society, politics, professions and the economy. As this kind of collaboration is not easy to achieve, the concept of cultural promoter or mediator is enforced, who should be able to connect and adjust different interests, powers and wishes of stakeholders. The most important guides for successful collaboration of the community are good transparent relationships between community members, mutual respect, transparency and the ability to accept different compromises and responsibilities. As this is not easy to achieve, the communities are always changing. Therefore, the concept of community should never be understood as a constant, timely and territorially restricted entity, but as a social construct that always depends on various external and internal dynamics and changes.